

Akademik
general-pukovnik u penziji
Mihailo APOSTOLSKI

MESTO I ULOGA OSLOBOĐENIH TERITORIJA KAO POZADINE FRONTA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE

I

Prodorom jedinica 3. ukrajinskog fronta Crvene armije kroz Bugarsku i Rumuniju i njihovim izbijanjem na jugoslovenske granice, front u Jugoslaviji se spojio sa frontom Crvene armije. Od tada, tj. od septembra 1944, uspostavljeno je neposredno sadejstvo između dva saveznika koji su se dotle na odvojenim ratištima borili protiv Hitlerove armije i njenih saveznika i satelita.

U novembru te godine i Makedonija se oslobodila od okupatora. Proterivanjem okupatora (1943. italijanskih, septembra 1944. bugarskih a novembra te godine nemačkih) pred oslobođenu Makedoniju su se postavili novi zadaci. To su:

- obezbeđivanje državnih granica;

- učvršćivanje i razvijanje narodne vlasti stvorene u ratu i revoluciji;

- obezbeđivanje oslobođene teritorije od kontrarevolucionarnih akcija reakcionarnih elemenata;

- reorganizovanje jedinica kojima je do tada komandovao Glavni štab NOVJ za Makedoniju u skladu s novom situacijom i ratnim zahtevima;

mobilizacija ljudstva za potrebe jedinica na frontu;
pripremanje 15. makedonskog NO-korpusa i njegovo upućivanje na sremski front;

rešavanje nekih političkih problema sa Otečestvenofrontovskom Bugarskom, proisteklih iz učešća bugarskih jedinica u borbama na teritoriji Jugoslavije.

Od uspešnog rešavanja ovih zadataka zavisila je bezbednost teritorije kao pozadine fronta, sigurnost novog društveno-političkog sistema koji su narodi Jugoslavije stvorili u revoluciji, maksimalna i svestrana podrška jedinicama na frontu i uspešno produžavanje borbe do konačnog oslobođenja Jugoslavije. Sve je to tražilo novo naprezanje naroda, a ono se moglo obezbediti jedino razvijenom svesću da je sloboda svakog naroda i narodnosti u Jugoslaviji moguća i realna samo u slobodnoj i ravnopravnoj zajednici svih jugoslovenskih naroda i narodnosti.

II

Prilikom planiranja i izvođenja završnih operacija u CK KP i Glavnom štabu Makedonije razmatrano je i to kako obezbediti državne granice posle oslobođenja Makedonije. Na to nas je još više podstaklo naređenje Vrhovnog komandanta da se što pre zatvori južna granica Jugoslavije. Odlučili smo da krenemo u akciju.

Narodnooslobodilačka i revolucionarna vojska Makedonije je, uprkos izvesnih političkih teškoća, tesno sarađivala s pokretima otpora i borbom susednih država — Grčkom, Bugarskom i Albanijom. Vojna situacija je nalagala da se ta saradnja produži i u poslednjoj etapi završnih operacija za oslobođenje Makedonije. Operativna situacija je, isto tako, nalagala da što pre izbijemo na jugoslovensko-grčku granicu, zatvorimo osnovne pravce kojima su se povlačile jedinice nemačke armijske grupe »E« i time doprinesemo da se zaostali delovi te grupe unište ili zarobe, te da uspostavimo kontakt sa anglo-američkim savezničkim jedinicama u Grčkoj.

Zadatak da posednemo granicu izvršen je gotovo jednovremeno sa oslobođenjem gradova na južnoj granici Jugoslavije. Na nju su izbile tri divizije, a u toku borbi za konačno oslobođenje Makedonije, koja je zahtevala pregrupisanje i reorganizaciju jedinica, na južnoj granici su zadržane samo dve divizije, dok su za posedanje i zadržavanje teško prohodnih planinskih rejona stvoreni posebni partizanski odredi.

Posle proterivanja nemačkih jedinica politička situacija u Grčkoj postala je nejasna, što je nametalo potrebu da se postojeće snage

i dalje zadrže na granici, kako bi se sprečio nekontrolirani prelazak preko ove, obezbedila politika nemešanja, koju je Jugoslavija dosledno sprovodila i za vreme rata.

S obzirom na tesno sadejstvo jedinica NOV i POJ sa jedinicama NOV i PO albanskog naroda i sa jedinicama Otečestvenofrontovske Bugarske i u poslednjoj etapi završnih operacija za oslobođenje Makedonije i Srbije, obezbeđenje granica prema Bugarskoj i Albaniji, bilo je nešto drukčije. Prema Albaniji i Bugarskoj su naše komande mesta sa svojim jedinicama i jedinice Korpusa narodne odbrane samo kontrolisale lica koja su prelazila granicu. Po tome im je osnovni cilj bio da spreče ubacivanje reakcionarnih elemenata s jedne na drugu stranu, kao i trgovinu koja bi se štetno odrazila na snabdevanje naroda i vojske.

U odnosima sa susednim zemljama (Grčkom, Bugarskom i Albanijom) to je bio period najslobodnijeg komuniciranja preko granice, ali i period najsigurnijih granica, što je rezultat zajedničke borbe protivu istog protivnika, i rezultat istovetnosti ili sličnosti ciljeva oružane borbe koju su narodi Balkana vodili.

III

Tokom ustanka i rušenjem okupatorske vlasti, koja je u svojoj biti bila buržoaska vlast, stvorena je nova, revolucionarna, narodna vlast. Različitim organizacionim i političkim merama bilo je obezbeđivano njeno funkcioniranje. No, ona samim aktom oslobođenja nije bila toliko učvršćena da se nisu morale preduzimati mere koje će obezbediti njeno nesmetano funkcionisanje u tek oslobođenoj zemlji. Naprotiv, valjalo je učiniti još mnogo šta da bi se osigurao njen dalji razvitak. Tačnije, valjalo je osigurati jačanje i razvijanje čitavog društveno-političkog sistema, koji je Komunistička partija Jugoslavije postepeno, ali i sistematski, stvarala, zavisno od stepena razvoja ustanka i revolucije. Kako je to bio sasvim nov društveno-politički sistem, u kome su narod i Komunistička partija uspostavljali revolucionarnu vlast naroda, sasvim je normalno bilo očekivati i kontra-revolucionarnu aktivnost razbijene buržoazije, podržane od reakcionarne emigracije, pa i od nekih reakcionarnih krugova iz inostranstva. To je nametalo potrebu da se stalno preduzimaju političke i vojne mere koje bi garantovale da se sačuva ono što je bilo izvojevano oslobodilačkim ratom i revolucijom.

Uporedo s tim bilo je preko potrebno preduzimati mere koje su osiguravale razvijanje prosvete i kulture, čiji su temelji postavljeni

u revoluciji, te obezbediti obnovu opustošene zemlje i drugo. Razvoj organa narodne vlasti u svim njihovim domenima, a uporedo s tim i razvoj društveno-političkih organizacija (NOF, AFŽ i USAOJ) za-
visili su, između ostalog, i od uslova u kojima je naš celokupni druš-
tveno-politički sistem nastajao i razvijao se. Ti uslovi nisu bili svuda
isti. Ali i pored određenih, nacionalnih ili regionalnih specifičnosti,
mnogo šta je bilo zajedničko za čitavu Jugoslaviju.

Zbog toga ćemo nešto više reći o tome kako su u završnoj fazi
rata rešavani baš oni problemi koji su obezbedili slobodno funkcio-
nisanje i razvijanje narodne vlasti, i koji su u krajnjoj liniji omogu-
ćavali razvoj novog društveno-političkog sistema što ga je nosila re-
volucija naroda Jugoslavije. Pri tome moramo naglasiti da je sigurnost
funkcionisanja organa narodne vlasti na kompaktnim oslobo-
đenim teritorijama bio osnovni uslov da te teritorije (Vojvodina, Sr-
bija, Kosovo i Makedonija) izvrše svoju funkciju pozadine fronta u
Jugoslaviji.

Već time što je bila jedini organizator ustanka i revolucije na-
roda Jugoslavije KPJ je obezbedila da vlast koju je stvorila u ratu
ne deli posle rata ni sa kojom drugom političkom partijom. Ona je
to mogla jer je stvaralački primenjivala Lenjinovo učenje. A Lenin
je (u svojoj čuvenoj »Državi i revoluciji«) tvrdio da će prelazak na
izgradnju socijalističkog društva biti lakši i bezbolniji kad je već iz-
građena nova vlast. KPJ je u oslobodilačkom ratu i oružanom delu
revolucije postepeno izgrađivala vlast proletarijata i tako stvorila
pretpostavke za izgradnju novog socijalističkog društva.

U našoj zemlji su, međutim, za sve vreme rata delovale i druge
snage, s pozicija suprotnih oslobodilačkim i revolucionarnim težnja-
ma naroda Jugoslavije. Svesne da se za ostvarivanje svojih reakcio-
narnih ciljeva ne mogu oslanjati na sopstveni narod, one su oslonac
tražile u snagama u inostranstvu ili su se otvoreno priklonile oku-
patoru. Uz njihovu izdašnu pomoć, ti krugovi su u ratu pokušali da
osujete sve novo što je nastajalo ili se naziralo, da bi u završnici rata
činili sve da spreče izgradnju novog društveno-političkog sistema,
jednu od najkrupnijih tekovina NOR-a i revolucije naroda i narod-
nosti Jugoslavije.

Polarizacija reakcionarnih krugova buržoazije nametnula nam
je obavezu da uporedo s oružanom borbom protiv okupatora, kvis-
linga i saradnika okupatora vodimo i političku borbu protiv buržoas-
kih elemenata koji su se uzdali u pomoć reakcionarnih krugova iz
inostranstva. Na stalno postojanje opasnosti po društveno-politički
sistem koji je KPJ izgrađivala neprekidno su ukazivali CK KPJ i

Vrhovni štab NOV i POJ, centralni komiteti nacionalnih partija, glavni štabovi i druga rukovodstva. U mnogim svojim dokumentima najviša politička i vojna rukovodstva NOR-a i revolucije isticala su da vojska koja se stvara predstavlja najveću garanciju za bezbednost tekovina izvojevanih u borbi protivu okupatora, da je ta vojska zaštitnik novog društveno-političkog sistema.

Po oslobođenju su se morale realno sagledati sve opasnosti koje su pretile održanju i daljem razvitku novog društveno-političkog sistema. Prema tome za bezbednost granica, za bezbednost funkcionisanja organa narodne vlasti, kao i za bezbednost društveno-političkog sistema u celini trebalo je, pored političkih mera, angažovati i oružanu silu.

Problem zaštite zemlje i tekovina rata i revolucije počeo je da se rešava u samom ratu. Još tada su stvorene komande područja i komande mesta. Ove komande su imale svoje vojno-teritorijalne jedinice — bataljone, čete i druge jedinice, radionice i magacine, a neke su imale i svoje bolnice — i seoske (partizanske) straže po selima. U pretposlednjoj godini rata organizovane su i jedinice Korpusa narodne odbrane (KNOJ), narodna milicija i OZNA (odeljenje za zaštitu naroda). Svi su ovi organi stvoreni da bi još za vreme rata obezbedili funkcionisanje svih organa narodne vlasti i zaštitili novi društveno-politički sistem. Ovim merama je u isto vreme bila obezbeđena i pozadina operativnih jedinica NOVJ odnosno JA. Svi pomenuti organi su takvu svoju aktivnost nastavili i posle oslobođenja.

Na teritoriji Makedonije su se od kontrarevolucionarnih snaga pojavile nedotučene oružane formacije balista i zaostale grupe iz sastava SS divizije »Skenderbeg«. Borbe su vođene i protiv drugih kontrarevolucionarnih krugova iz redova nekadašnjih vrhovista, VMRO-vančovista i drugih, a i protiv nekih novih kontrarevolucionarnih snaga, podstaknutih od međunarodnih reakcionarnih krugova.

Protiv kontrarevolucionarnih pojava u Makedoniji je baš, kao na čitavoj teritoriji Jugoslavije, borba vođena političkim sredstvima, da bi se izolovali i razobličili idejni predvodnici tih pojava. Ali borbu protiv nosilaca takvih pojava vodili su i legitimni organi naše nove vlasti — milicija, OZNA i sudovi. Protiv zaostalih oružanih kontrarevolucionarnih grupa borbu su, pre svega, vodile jedinice Korpusa narodne odbrane (KNOJ), ali su u borbi protiv njih povremeno angažovane i neke operativne jedinice.

Preduzetim političkim i vojnim merama sprečena je pojava građanskog rata i obezbeđeno funkcionisanje i razvitak novog društveno-političkog sistema. Trajalo je to sve do početka pedesetih godina,

kada su i poslednji kontrarevolucionarni izdanci potučeni, a naš se novi sistem učvrstio do te mere da se mogao potpuno okrenuti izgradnji takvog sistema u kome će svaka ćelija društva postati deo sistema svenarodne samozaštite i sopstvene odbrane.

IV

Jedan od problema koji je ondašnja Federalna Makedonija (danas SRM), kao deo pozadine fronta u Jugoslaviji, deo celokupnog NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije, deo Demokratske Federativne Jugoslavije, morala rešavati ticao se njenog vojnog i materijalnog doprinosa konačnom oslobođenju čitave Jugoslavije.

Makedonski narod je, zajedno s narodnostima koje žive u Makedoniji, i zajedno sa svim narodima Jugoslavije, krenuo na ustanak i u revoluciju pod rukovodstvom KPJ, da bi izborio svoju nacionalnu i socijalnu slobodu. A kada je tu slobodu, u novembru 1944. godine, prvi put u svojoj istoriji, konačno stekao osećao se obavezanim da zajedno sa svim narodima i narodnostima produži oružanu borbu, do konačnog oslobođenja Jugoslavije, u kojoj mu je bila zagarantovana sloboda i puna ravnopravnost.

Deo ove obaveze sastojao se u upućivanju jedinica kojima je tada komandovao Glavni štab Makedonije na front da, kao kompaktne formacije učestvuju u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije. S tim u vezi je vrhovni komandant NOVJ Josip Broz Tito još u decembru 1944. godine, na savetovanju sa svojim komandantima u Beogradu, naredio komandantu i političkom komesaru Glavnog štaba Makedonije da pripreme jedan korpus od dve divizije i da ga upute u sastav 1. armije, na sremskom frontu.

CK KPM i Glavni štab Makedonije odlučili da na front u Sremu upute 15. korpus (42. i 48. diviziju). Tom prilikom je odlučeno da te divizije budu sastava sličnog sastavu divizija zaraćenih strana u drugom svetskom ratu, tj. da njihovo brojno stanje iznosi oko 10.000 vojnika, odnosno da u čitavom korpusu, sa prištapskim delovima, bude 22.000—24.000 vojnika i starešina. U sastav svake divizije su ušle po tri udarne brigade, jedna artiljerijska brigada i druge jedinice (za vezu, inženjerijske itd).

Po izvršenoj reorganizaciji i popuni jedinica Glavni štab Makedonije je organizovao nastavu, kako bi osposobio kadar i jedinice za izvođenje borbenih dejstava kakva su ih očekivala na sremskom frontu. Uradne brigade bile su raspoređene u garnizonima u široj okolini Skoplja, a artiljerijske brigade u Skoplju.

Udarne brigade zadržale su naoružanje koje su dotle imale (zaplenujeno od nemačkih i bugarskih okupatorskih jedinica). Njihovo preoružavanje je izvršeno tek posle ulaska u sastav 1. armije, na sremskom frontu. Nastava je izvođena u garnizonima u kojima su jedinice bile dislocirane, ali smo ih često morali upotrebljavati i za borbu protiv preostalih kontrarevolucionarnih oružanih grupa.

Deo ljudstva za izviđačke jedinice brigada 15. korpusa upućen je na Šar-planinu, na specijalni smučarski kurs.

Za artiljerijske brigade dobiveno je oružje iz Sovjetskog Saveza, tako da su ove već u Skoplju preoružane. Zajedno s naoružanjem stigli su i artiljerijski stručnjaci — oficiri Crvene armije, po čijim je instrukcijama organizovana nastava s boračkim i starešinskim kadrom artiljerijskih brigada.

Deo starešina iz sastava 42. i 48. divizije obučavao se na posebnom kursu u oficirskoj školi Glavnog štaba Makedonije, za borbena dejstva kakva su te starešine i njihove jedinice očekivali na sremskom frontu (odbrana, napad sa probojem utvrđene odbrane, gonjenje grupa).

Nakon toga su, u januaru 1945, jedinice 15. korpusa upućene u sastav 1. armije, na sremski front.

Dok smo naše jedinice pripremali za odlazak na sremski front bili smo suočeni s brojnim nastavnim i materijalnim problemima. Suočili smo se, za vreme tih priprema, i s jednom neplaniranom teškoćom. Infiltrirani reakcionarni krugovi, naklonjeni VMRO-vančovistima i četnicima Draže Mihailovića, ubacili su i širili parolu da se 15. korpus ne upućuje na sremski front, već da se angažuje za »oslobođenje« Soluna. Energičnim političkim i drugim merama ova kontrarevolucionarna akcija je savladana gotovo u trenutku kad se pojavila. Petnaesti korpus je na sremski front krenuo kao snažna borbena formacija. Njegovi borci i starešine su svojim držanjem i borbenošću, rame uz rame sa ostalim jugoslovenskim jedinicama iz sastava 1. armije, od proboja sremskog fronta do konačnog proterivanja okupatora i oslobođenja Jugoslavije, 15. maja 1945. godine, najrečitije pokazali neprijateljima nove Jugoslavije da su makedonske NO-divizije bile tle na koje nisu mogle prodreti nikakve kontrarevolucionarne i antijugoslovenske ideje i ideologije.

U Makedoniji je, u isto vreme kad i u Srbiji i na Kosovu, sprovedena povremena mobilizacija ljudstva za popunu jedinica na frontu u Jugoslaviji. Mobilisano ljudstvo iz Makedonije, Srbije i sa Kosova upućivano je u sastav 1. i 2. armije. Novi borci su do fronta u Sremu

i na Drini stizali pešice i vozom, a deo mobilisanog ljudstva iz Makedonije i sa Kosova upućivan je i preko Albanije, morem, u sastav 4. armije.

Da bi se ravnopravnost naroda i narodnosti još više istakla i u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, 7. udarna brigada 15. NO-korpusa popunjena je Albancima iz Makedonije koji su se dotada borili u sastavu 4. šiptarske brigade i novomobilisanim Albancima. Isto tako, sem Makedonaca i Srba, i među borce koji su mobilisani i upućeni za popunu jedinica na frontovima u Jugoslaviji uključivani su i borci iz albanske i drugih narodnosti iz Makedonije, s Kosova i iz Srbije. I na taj način je, znači, omogućeno narodnostima u Jugoslaviji da ispune svoje obaveze koje su proisticale iz ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije.

Učešćem jedinica svih naroda i narodnosti u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, u pobedi nad fašizmom, još više se učvrstilo bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije.

V

U ovom su periodu politička i vojna rukovodstva Srbije i Makedonije morala rešavati i problem povratka u Bugarsku jedinica Otečestvenofrontovske vojske — 1, 2. i 4. bugarske armije, koje su delom učestvovala u nekim borbama u Srbiji i Makedoniji. Ovom se prilikom nećemo upuštati u detaljno opisivanje problema s kojima smo se susretali za vreme zajedničkih dejstava jedinica NOVJ i jedinicama Otečestvenofrontovske Bugarske. Reći ćemo samo toliko da su to bili teški problemi, i da su s velikom mukom rešavani. Zajedno s jedinicama bugarske armije iz Makedonije je za Bugarsku vraćeno i zaostalo ljudstvo administrativnog okupatorskog aparata borisovske Bugarske, kao i porodice službenika tog aparata.

*

Na oslobođenim teritorijama, u pozadini fronta u Jugoslaviji, u završnim operacijama su rešavani i mnogi drugi problemi, kao što su obnova porušene privrede, preduzimanje mera snabdevanja stanovništva itd. Posebna briga glavnih štabova bila je da, uz pomoć organa narodne vlasti i političkih rukovodstava — Partije i Narodnooslobodilačkog fronta — obnove komunikacije i osposobe ih za saobraćaj. U Makedoniji je, na primer, relativno brzo osposobljena putna mreža, makar i privremeno — izgradnjom drvenih mostova, obilazaka i sl. Preduzete su i opsežne mere za uspostavljanje železnič-

kog saobraćaja. Tri inženjerske brigade i radni bataljoni, formirani od zarobljenika, angažovani su na izgradnji mostova i opravljaju pruga, a južno od Demir-Kapije i u Starom Dojranu počela je izgradnja nove deonice železničke pruge.

Teritorije koje su u završnim operacijama bile pozadina fronta jugoslovenskih armija krupnu ulogu su odigrale i u zbrinjavanju i lečenju bolesnih i ranjenih boraca i zdravstvenom obezbeđenju naroda. Sanitet stvoren u vreme završnih operacija za oslobodjenje Makedonije, Kosova i Srbije reorganizovan je i prilagođen novim uslovima i zahtevima fronta i pozadine. Pri tome valja reći da se oskudevalo u stručnim kadrovima, osobito lekarima. U čitavoj Makedoniji u to vreme bilo je samo 66 lekara, što samo za sebe govori o teškoćama s kojim smo se susretali u organizovanju sanitetske službe.

U pozadini fronta, na prostranim oslobođenim teritorijama u Jugoslaviji, rešavani su i drugi krupni problemi i činjeno mnogo šta što ovde ni usputno nismo stigli da pomenemo. Teškoće s kojima smo se sretali bile su ogromne, ali ne i nepremostive. Jer je celokupan život u pozadini tekao i bio podređen jednom cilju — frontu i pobi.